

УДК 349.6.001.32

І.І. КАРАКАШ,

професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВА ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ЯК ОСНОВНОГО КОМПОНЕНТА ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглядаються питання законодавчого регулювання охорони атмосферного повітря як основного компонента природного середовища. Звертається увага на те, що індивідуалізація атмосферного повітря у порівнянні з матеріалізованими об'єктами природи є відносно припустимою. Тому, на думку автора, стосовно атмосферного повітря в законодавчому порядку має встановлюватися не право власності в будь-якій формі, а заходи забезпечення його ефективної охорони в межах суверенітету держави на повітряний простір над своєю територією. В запропонованій публікації розглядаються також питання, пов'язані із застосуванням юридичної відповідальності за порушення вимог повітряноохоронного законодавства. Зокрема, звертається увага на трудовий характер дисциплінарної відповідальності, тобто її пов'язаність з наявністю трудових відносин, субсидіарний характер цивільно-правової відповідальності, тобто її застосування лише у випадках відсутності спеціальних нормативно-правових актів про відшкодування шкоди, заподіяної атмосферному повітрю, а також на неповне охоплення сучасних правопорушень повітряноохоронного законодавства мірами адміністративної відповідальності та повну відсутність мір кримінальної відповідальності за порушення вимог використання атмосферного повітря як сировини виробничого призначення.

Ключові слова: охорона атмосферного повітря, повітряноохоронні відносини, право власності на атмосферне повітря, види юридичної відповідальності.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 13 Конституції України, «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу» [1]. Віднесення атмосферного повітря до об'єктів народної власності у конституційному порядку свідчить про те, що воно є одним з життєво важливих компонентів навколишнього природного середовища

та життєдіяльності людини і суспільства. Атмосферне повітря представляє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами житлових, виробничих та інших приміщень. Тому його охорона і використання забезпечується комплексом заходів та засобів, у т.ч. чинним законодавством. Воно направлено на збереження сприятливого стану атмосферного повітря, його відновлення і поліпшення, забезпечення екологічної безпеки і запобігання шкідливої дії на навколишнє середовище. Законодавство визначає

організаційні та правові основи здійснення повітряноохоронних заходів і екологічні вимоги в області охорони і використання атмосферного повітря.

Викладення основного матеріалу.

Суспільні відносини у сфері охорони та використання атмосферного повітря в основному регулюються Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [2] в редакції від 16 жовтня 2012 року [3] та «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року [4] в редакції від 21 червня 2001 року [5]. Основними завданнями повітряноохоронного законодавства є: регулювання відносин в області охорони і використання атмосферного повітря з метою збереження, поліпшення та відтворення його стану, запобігання і зниження шкідливої хімічної, фізичної та біологічної дії на атмосферне повітря, забезпечення його раціонального використання для виробничих потреб, зміцнення правопорядку і законності у сфері повітряноохоронної діяльності.

Повітряноохоронний закон у порівнянні із загальним природоохоронним законом є спеціальним законодавчим актом, який спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Проте в Законах України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя» від 24 лютого 1994 року [6], «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року [7], Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки, схваленому розпоряд-

женням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року № 577-р та інших правових актах міститься чимало системних вимог щодо охорони атмосферного повітря.

Слід звернути увагу на те, що в початковій редакції норми природоохоронного закону, який набув чинності до прийняття діючої Конституції, лише в загальній формі вказувалося на те, що природні ресурси є власністю народу України. Навіть прийнятий пізніше повітряноохоронний закон не передбачав норми про належність атмосферного повітря на засадах права власності.

З традиційного вчення про право власності відомо, що воно може встановлюватися на об'єкти, включаючи і об'єкти природного походження, що наділені індивідуально визначеними ознаками. На об'єкти, що наділені родовими ознаками, право власності не може бути встановлене. У зв'язку з цим, якщо такі природні об'єкти, як земля, надра, води, ліси, ресурси тваринного і рослинного світу, природно-заповідні об'єкти, до певної міри індивідуалізуються територіальними межами держави, що дозволяє відмежувати їх від аналогічних природних об'єктів інших держав, то для атмосферного повітря така індивідуалізація у порівнянні із зазначеними матеріалізованими об'єктами природи є відносно припустимою.

Пануюча позиція юристів-екологів полягає у тому, що атмосферне повітря не може бути об'єктом права власності. На відміну від землі, надр, об'єктів рослинного чи тваринного світу, атмосферне повітря як природна субстанція знаходиться в стані постійного переміщення і турбулентного руху. Через це виключається можливість фактичного володіння ним, що є одним з найважливіших

правомочностей власника. Безумовно, відносини щодо охорони атмосферного повітря є суспільними відносинами. Проте для того, щоб набути ознак об'єктів права власності, вони мають бути індивідуалізовані, тобто набути індивідуалізованих ознак.

У зв'язку з тим, що індивідуалізації може бути піддане не атмосферне повітря, а повітряний простір, то об'єктом правової охорони слід було б визнати не атмосферне повітря, а атмосферу над державним простором, розповсюдивши на неї відносини державної власності. Проте за чинним законодавством природним об'єктом є не атмосфера, а атмосферне повітря. Кожна окрема людина, так само, як і суспільство в цілому, зацікавлені в охороні саме атмосферного повітря як чистика життєзабезпечення. Тому стосовно атмосферного повітря в законодавчому порядку має встановлюватися не право власності в якій би то не було формі, а функції держави щодо забезпечення його ефективної охорони в межах свого суверенітету на повітряний простір над територією держави [8].

Атмосферне повітря займає своєрідне положення як об'єкт охорони навколишнього природного середовища. По суті, в ньому втілюється все природне середовище, що оточує людину і суспільство. Атмосферним повітрям у значній мірі й є те навколишнє природне середовище, що підлягає охороні. З іншого боку, навколишнє середовище — це усе атмосферне повітря, що безпосередньо пов'язує елементи природи і забезпечує їх функціонування. Якщо забруднюється ґрунтовий покрив землі або лісові насадження, то знищується рослинність і потерпають об'єкти тваринного світу. Для самого ж атмосферного повітря ступінь його забруд-

нення не має значення. Воно завжди залишається атмосферним повітрям, але вже іншої якості. Звідси, на думку В.В. Петрова, немає потреби в спеціальному законі про охорону атмосферного повітря, бо всі його положення достатньо висвітлені в природоохоронному законодавстві [9].

Проте, українська правова система розвивається самостійно і встановлює не тільки право власності на атмосферне повітря, а і містить спеціальний повітряноохоронний закон. Особливістю закону є те, що разом із закріпленням соціальних вимог в ньому передбачені норми технічного змісту. Це, зокрема, відноситься до стандартизації та нормування у сфері використання та охорони атмосферного повітря.

Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки. Стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря спрямовані на: забезпечення безпечного навколишнього середовища та запобігання екологічним катастрофам; реалізацію єдиної науково-технічної політики в галузі охорони атмосферного повітря; встановлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню техногенних аварій; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій тощо.

У галузі охорони атмосферного повітря встановлюються наступні нормативи, які є обов'язковими для виконання: нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; нормативи

гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Нормативи екологічної безпеки, встановлювані для оцінки стану атмосферного повітря на єдині для території країни вимоги, займають особливе місце в системі заходів по охороні атмосферного повітря. Нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря — це група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря.

Для оцінки стану забруднення атмосферного повітря встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря та нормативи гранично допустимих викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів у межах населених пунктів, у рекреаційних зонах, в інших місцях проживання, постійного чи тимчасового перебування людей, об'єктах навколишнього природного середовища з метою забезпечення екологічної безпеки громадян і навколишнього природного середовища нормативи якості атмосферного повітря та гранично допустимі рівні впливу акустичного, електромагнітного, іонізуючого [10] та інших фізичних факторів і біологічного впливу на стан атмосферного повітря населених пунктів. У разі потреби для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних і інших територій можуть встановлю-

ватися суворіші нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин і рівнів шкідливих дій на атмосферне повітря.

Нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин та їх сукупності, які містяться у складі пилогазоповітряних сумішей, що відводяться від окремих типів обладнання, споруд і надходять в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, встановлюються з метою забезпечення дотримання нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря з урахуванням економічної доцільності, рівня технологічних процесів, технічного стану обладнання, газоочисних установок.

До технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин належать: поточні технологічні нормативи — для діючих окремих типів обладнання, споруд на рівні підприємств з найкращою існуючою технологією виробництва аналогічних за потужністю технологічних процесів; перспективні технологічні нормативи — для нових і таких, що проектуються, будуються або модернізуються, окремих типів обладнання, споруд з урахуванням досягнень на рівні передових вітчизняних і світових технологій та обладнання. Для різних технологічних процесів, технологічного та іншого устаткування, споруд і об'єктів залежно від часу розробки і введення в дію технологій та устаткування, наявності наукових і технічних розробок, економічній доцільності встановлюються: нормативи граничних об'ємів утворення забруднюючих речовин для окремих типів технологічного і іншого устаткування; вимоги по впровадженню технологічних процесів в частині дії на утворення забруднюючих речовин; регламенти використання і втрат сировини.

З метою забезпечення охорони атмосферного повітря від викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних та пересувних джерел на законодавчому рівні встановлено нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел та вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела. Так, за даними метеорологічних спостережень, якщо по Україні викиди в атмосферу в 2010 році склали 6668 тис. тон, то в 2012 році вони перевищили 6821 тис. тон. Тільки по Одеській області на долю стаціонарних джерел у зазначені роки приходилось відповідно 29,2 тис. тон і 28,1 тис. тон, а на долю пересувних джерел — 152 тис. тон та 148 тис. тон. Зокрема, загальний рівень забруднення атмосферного повітря в м. Одесі у вказані роки склав відповідно 13,8 та 15,5 тис. тон [11].

Проте у чинному законодавстві передбачаються не тільки загальні вимоги щодо запобігання забрудненню атмосферного повітря, а і спеціальні заходи щодо його охорони. До них, зокрема, відносяться нормативи гранично допустимих впливів та нормативи вмісту забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря.

Норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення норм екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом).

Нормативи гранично допустимих рівнів впливу на атмосферне повітря встановлюються для стаціонарного джерела по всіх створюваних ним видах фізичних і біологічних факторів.

Норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела є гранично допустимою кількістю забруднюючої речовини у відпрацьованих газах пересувного джерела, що відводиться в атмосферне повітря. Для кожного типу пересувних джерел, що експлуатуються на території України, встановлюються нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів цих джерел, які розробляються з урахуванням сучасних технічних рішень щодо зменшення утворення забруднюючих речовин, зниження рівнів впливу фізичних факторів, очищення відпрацьованих газів та економічної доцільності. Порядок розробки і затвердження цих нормативів встановлюється Мінприроди України та МОЗ України.

Для забезпечення екологічної безпеки, створення сприятливого середовища життєдіяльності, запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище здійснюється регулювання викидів найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. Перелік забруднюючих речовин переглядається Кабінетом Міністрів України не менше одного разу на п'ять років за пропозицією Мінприроди України та МОЗ України. За поданням територіальних органів Мінприроди України та МОЗ України, регіональні та місцеві органи самоврядування з урахуванням особливостей екологічної ситуації регіону, населеного пункту можуть додатково

встановлювати перелік забруднюючих речовин, за якими здійснюється регулювання їх викидів на відповідній території. За поданням вищезазначених органів, у разі перевищення нормативів екологічної безпеки на відповідній території затверджуються відповідно до закону програми оздоровлення атмосферного повітря, здійснюються заходи щодо зменшення забруднення атмосферного повітря.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, який видається територіальним органом Мінприроди України і за погодженням із територіальним органом МОЗ України. Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами — це офіційний документ, який дає право підприємствам, установам, організаціям та громадянам-підприємцям експлуатувати об'єкти, з яких надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші, за умови дотримання встановлених відповідних нормативів гранично допустимих викидів та вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин протягом визначеного в дозволі терміну.

Для отримання дозволу суб'єкт господарювання: оформляє заяву; готує документи, в яких обгрутовуються обсяги викидів забруднюючих речовин; проводить інвентаризацію стаціонарних джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, видів та обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, пилогазоочисного обладнання; проводить оцінку впливу викидів забруднюючих речовин на стан атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони.

Одночасно суб'єкт господарювання також розробляє плани заходів щодо: досягнення встановлених нормативів граничнодопустимих викидів для найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин; охорони атмосферного повітря на випадок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; ліквідації причин і наслідків забруднення атмосферного повітря; остаточного припинення діяльності, пов'язаної з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, та приведення місця діяльності у задовільний стан; запобігання перевищенню встановлених нормативів гранично допустимих викидів у процесі виробництва; здійснення контролю за дотриманням встановлених нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин та умов дозволу на викиди; обгрунтовує розміри нормативних санітарно-захисних зон, проводить оцінку витрат, пов'язаних з реалізацією заходів щодо їх створення; проводить оцінку та аналіз витрат, пов'язаних з реалізацією запланованих заходів щодо запобігання забрудненню атмосферного повітря; готує інформацію про отримання дозволу для ознайомлення з нею громадськості відповідно до законодавства.

Для розроблення документів суб'єкт господарювання може залучати установи, організації та заклади, яким Мінприроди України надає право на розроблення таких документів. Їх перелік визначається спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань охорони довкілля. Дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферу видаються за умови: забезпечення протягом терміну їх дії нормативів екологічної безпеки; не перевищення нормативів гранично допустимих викидів забруд-

нюючих речовин стаціонарних джерел; дотримання вимог щодо технологічних процесів обмеження викидів забруднюючих речовин.

Якщо за результатами спостережень за станом атмосферного повітря або розрахунковими даними встановлено зони, де внаслідок причин об'єктивного характеру встановлено перевищення нормативів екологічної безпеки, приймається рішення про поетапне зниження викидів забруднюючих речовин підприємствами, установами, організаціями та громадянами — суб'єктами підприємницької діяльності. Тривалість кожного етапу та необхідне зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин на кожному етапі встановлюються територіальними органами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за погодженням з територіальними органами спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань охорони здоров'я.

Порядок проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян — суб'єктів підприємницької діяльності, які отримали такі дозволи, встановлюється у відповідності до Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 302 від 13 березня 2002 року [12]. Господарська та інші види діяльності, пов'язані з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в

атмосферу і рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на її стан, може бути обмежена, тимчасово заборонена (зупинена) або припинена відповідно до вимог чинного законодавства.

Важливу роль в забезпеченні охорони атмосферного повітря відіграють заходи впливу на порушників законодавства. Так, за ст. 33 Закону «Про охорону атмосферного повітря», особи, винні в порушенні прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; в перевищенні нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел в атмосферне повітря та нормативів гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; перевищенні нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел; викидах забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади відповідно до закону; перевищенні обсягів викидів забруднюючих речовин, встановлених у дозволах на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; недотриманні вимог, передбачених дозволом на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; у провадженні незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат; впровадженні відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів; порушенні встановлених законодавством правил складування та утилізації промислових і побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування пестицидів і агрохімікатів, що спричинило забруднення атмосферного повітря; проектуванні і будівництві об'єктів з порушенням встановлених законодавством норм та вимог до охорони атмосферного повітря; певні-

конанні розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря; ненаданні передбаченої законодавством своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, джерела забруднення; недотримання норм екологічної безпеки, державних санітарних норм при проектуванні, розміщенні, будівництві та введенні в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, — несуть відповідальність згідно з законом. Із наведеного вбачається, що повітряно-охоронний закон, на відміну від інших природоохоронних законів, навіть не вказує на види юридичної відповідальності, які можуть застосовуватися за невиконання чи неналежне виконання вимог закону.

Проте правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря можуть тягнути за собою передбачені заходи встановлених видів юридичної відповідальності як відособлено, так і в певному поєднанні один з одним. Так, застосування заходів дисциплінарного впливу не виключають можливості притягання до адміністративної відповідальності, а покладання цивільно-правової відповідальності не виключає кримінальну відповідальність. Важливим тут є дотримання конституційної вимоги, згідно якої «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

Дисциплінарна відповідальність за порушення вимог законодавства в галузі охорони атмосферного повітря може наступати по нормах трудового законодавства і покладатися на

працівників підприємств і їх посадовців у формі оголошення догани або звільнення з роботи за невиконання або неналежне виконання ними своїх трудових обов'язків по охороні атмосферного повітря, якщо останні входили до складу трудових відносин. Проте, звертає на себе увагу те, що в Законі немає вказівок щодо дисциплінарної відповідальності працівників і посадовців підприємств. Отже, вона застосовується за нормами трудового законодавства, зокрема згідно ст. 147 Кодексу законів про працю України у формі оголошення догани або звільнення працівника з роботи за невиконання чи неналежне виконання своїх трудових обов'язків щодо застосування заходів охорони атмосферного повітря. Таким чином, дисциплінарної відповідальності, носить трудово-правовий характер, тобто пов'язаний з наявністю трудових відносин.

Цивільно-правова відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря настає у формі відшкодування заподіяної шкоди. Відповідно до ст. 34 Закону, шкода, завдана порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, підлягає відшкодуванню у порядку та розмірах, встановлених законом. Особливості цивільно-правової відповідальності за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря полягають в тому, що заподіяні збитки обчислюються за спеціальними методиками. Наприклад, така Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 639 від 10 грудня 2008 року і зареєстрована в Міністерстві юсти-

ції України 21 січня 2009 року за № 48/16064. Не маючи можливості для представлення докладного аналізу технічних деталей змісту вказаної Методики, все ж таки слід зазначити, що при спричиненні шкоди якісному стану атмосферного повітря, так само як і іншим природним об'єктам, шкода заподіюється не державі, а павколишньому природному середовищу. Більш того, саме через природне середовище шкода завдається людині та суспільству з усіма фактичними наслідками та юридичними обставинами, які з них випливають.

Слід зазначити, що не усі випадки спричинення шкоди порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря передбачені вказаною Методикою та передбачені спеціальними нормативно-правовими актами. У таких випадках відшкодування заподіяної шкоди атмосферному повітрю здійснюється на засадах загальних норм, передбачених в Цивільному кодексу України. Таким чином цивільно-правова відповідальність за порушення повітряноохоронного законодавства носить субсидіарний характер і застосовується лише у випадках відсутності спеціальних нормативно-правових актів про відшкодування шкоди, заподіяної атмосферному повітрю.

Адміністративно-правова відповідальність за правопорушення в області охорони атмосферного повітря передбачена більш ніж в десяти статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі скорочено — КУпАП. Найчастіше вживаюся на практиці є ст. 78 КУпАП, в ч. 1 якої передбачено, що викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку

здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів — тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У ч. 2 ст. 78 КУпАП передбачено, що перевищення гранично допустимих рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря або вплив фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у випадках, коли необхідність одержання такого дозволу передбачена законодавством, — тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Норми ст. 79 КУпАП присвячені недодержанню вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд. Так, введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря, — тягне за собою попередження або накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За ч. 2 ст. 79 КУпАП, порушення правил експлуатації, а також невикористання споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу — тягнуть за собою попередження або накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

За ст. 80 КУпАП, випуск в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи, — тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян-суб'єктів господарської діяльності від вісімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідно до ст. 81 КУпАП, експлуатація громадянами автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного і утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи, — тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Адміністративна відповідальність за порушення вимог повітряноохоронного законодавства передбачена й в інших нормах КУпАП. Проте вони не охоплюють усі види правопорушень, що виникають при користуванні сучасними науково-технічними засобами використання атмосферного повітря, зокрема в галузях промисловості, транспорту, енергетики, зв'язку тощо.

Кримінальна відповідальність за вчинені злочини, що призвели до забруднення атмосферного повітря, встановлена ст. 241 КК України. У ч. 1 вказаної кримінально-правової

норми передбачено, що забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, — караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого. За ч. 2 ст. 241 Кримінального кодексу, ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, — караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

У наведеній кримінально-правовій нормі не передбачені міри відповідальності у зв'язку з порушеннями вимог щодо використання атмосферного повітря як сировини виробничого призначення. В зв'язку поширенням порушень використання атмосферного повітря, у тому числі пов'язаних з його надмірним використанням, вважаємо за доцільне повернення до редакції ст. 10 Закону «Про охорону атмосферного повітря» попередньої редакції від 16 жовтня 1992 року із забезпеченням виконання таких вимог, включаючи заходи кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на V сесії. — 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні : Закон України від 16 жовтня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 46. Ст. 640.
4. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 50. — Ст. 678 (Закон втратив чинність).
5. Про охорону атмосферного повітря : Закон України в редакції від 21 червня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 48. — Ст. 252.
6. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя : Закон України від 24 лютого 1994 року // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27. — Ст. 218.
7. Про Основи засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 26. Ст. 218.
8. Екологічне право України : підручник / за ред. Каракаша І.І. — Одеса : «Фенікс», 2012. — С. 586.
9. Петров В.В. Экологическое право России / В.В. Петров. — М., 1995. — С. 115.
10. Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання : Закон України від 19 жовтня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 1. — Ст. 1.
11. Проект впровадження стандартів ЄС в Україні в сфері якості атмосферного повітря : матеріали семінара-тренінга, проведеного в г. Одесі 27 августа 2013 года.
12. Порядок проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців, які отримали такі дозволи, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 302 від 13 березня 2002 року.

Каракаш І.І.

Правовая охрана атмосферного воздуха как основного компонента природной среды.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы законодательного регулирования охраны атмосферного воздуха как основного компонента природной среды. Обращается внимание на то, что индивидуализация атмосферного воздуха по сравнению с материализованными объектами природы является относительно допустимой. Поэтому, по мнению автора, в отношении атмосферного воздуха в законодательном порядке может устанавливаться не право собственности, а меры обеспечения его эффективной охраны в пределах суверенитета государства на воздушное пространство над своей территорией. В предложенной публикации рассматриваются также вопросы, связанные с применением юридической ответственности за нарушение требований воздухоохранного законодательства. В частности, обращается внимание на трудовую характер дисциплинарной ответственности, то есть её связь с наличием трудовых отношений, субсидиарный характер гражданско-правовой ответственности, то есть её применения только в случаях отсутствия специальных нормативно-правовых актов о возмещении вреда, причиненного атмосферному воздуху, а также на не полный охват современных видов правонарушений воздухоохранного законодательства мерами административной ответственности и полное отсутствие мер уголовной ответственности за нарушение требований по использованию атмосферного воздуха как сырья основного производственного назначения.

Ключевые слова: охрана атмосферного воздуха, воздухоохранные отношения, право собственности на атмосферный воздух, виды юридической ответственности.

Karakash I.I.

Legal protection of atmospheric air as the main component of the natural environment.

Summary. The article examines the legal regulation of air protection as the main component of the natural environment. Attention is drawn to the fact that the individualization of air compared to materialize objects of nature is relatively acceptable. Therefore, according to the author, in relation to ambient air by law can not set the right property, and measures to ensure the effective protection within the sovereignty of the State over the airspace above its territory. In the proposed publication also covers issues related to the application of legal liability for violation of air protection legislation. In particular, attention is drawn to the character trudopravovoyh disciplinary action, that is, its connection with the employment relationship, the subsidiary nature of civil liability, that is, its use only in the absence of specific legal acts for compensation for damage caused by atmospheric air, and to not complete coverage of modern types of offenses air protection legislation measures of administrative responsibility and a complete lack of criminal liability for violation of the requirements for the use of air as the main raw material for production purposes.

Keywords: air protection, air protection relations, ownership of the air, types of legal liability.

